

Sara Kosno

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID 0000-0003-3645-6627

Twórcy polskiej psychologii: studium porównawcze karier Władysława Witwickiego (1878–1948), Stefana Baleya (1885–1952) i Stanisława Kobyłeckiego (1864–1939)

Founders of Polish Psychology: A Comparative Study of the Careers of Władysław Witwicki (1878–1948), Stefan Baley (1885–1952), and Stanisław Kobyłecki (1864–1939)

The article provides a comparative analysis of the biographies of three prominent figures in Polish scholarship at the turn of the 20th c.: Władysław Witwicki, Stefan Baley, and Stanisław Kobyłecki. By examining their individual careers—such as their efforts to secure professorships at the University of Warsaw and Kobyłecki’s habilitation process at the Jagiellonian University—the text highlights the social science changes in Poland during the Second Polish Republic. Based on archival materials and relevant literature, the analysis emphasizes the University of Warsaw’s role in fostering new, empirical trends in psychology, while also acknowledging the unique traditions of other academic centres, such as Kraków and Lviv.

Keywords: history of psychology in the Second Polish Republic, University of Warsaw, Jagiellonian University, Władysław Witwicki, Stefan Baley, Stanisław Kobyłecki

Słowa kluczowe: historia psychologii w Drugiej Rzeczypospolitej, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, Władysław Witwicki, Stefan Baley, Stanisław Kobyłecki

Wprowadzenie

Przełom XIX i XX w. oraz okres Drugiej Rzeczypospolitej to czas fundamentalnych przemian w polskim życiu naukowym. Po dekadach zaborów, odradzające się państwo stanęło przed zadaniem stworzenia uniwersytetów, zdolnych do konkutowania z wiodącymi ośrodkami europejskimi. Proces ten, nierozzerwalnie związany z pojawianiem się nowych

prądów intelektualnych i metodologicznych, nie przebiegał jednak linearnie. Obok spektakularnych sukcesów i rozwoju całych szkół naukowych, historia tego okresu odnotowuje również przypadki złożonych kolei losu poszczególnych badaczy.

Niniejszy artykuł koncentruje się na losach trzech uczonych, których biografie w sposób niezwykle plastyczny ilustrują złożoność tego procesu: Władysława Witwickiego (1878–1948), Stefana Baleya (1885–1952) oraz Stanisława Kobyłeckiego (1864–1939). Stali się oni filarami nowo powstającego warszawskiego ośrodka psychologicznego, obejmując profesury na odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim i kształcąc pokolenia studentów.

Celem artykułu jest analiza porównawcza trajektorii życiowych i naukowych tych trzech postaci, z szczególnym uwzględnieniem ich relacji ze środowiskiem akademickim Warszawy, gdzie reaktywowany w 1915 r. w atmosferze entuzjazmu i szeroko pojętej nowoczesności Uniwersytet¹ okazał się gruntem podatnym na innowacje w naukach humanistycznych i społecznych². Zestawienie karier Witwickiego i Baleya z przypadkiem Kobyłeckiego pozwala na lepsze zrozumienie czynników, które decydowały o sukcesie w polskiej nauce tamtego okresu. Historia profesorów staje się zatem studium przypadku, obrazującym starcie paradygmatów i kluczową rolę instytucji w procesie modernizacji nauki.

1. Różne drogi do psychologii

Drogi edukacyjne trzech bohaterów niniejszej analizy, choć w pewnych punktach zbieżne, wykazują także istotne różnice, które nie pozostały bez wpływu na późniejsze losy uczonych. Wspólnym mianownikiem dla wszystkich trzech były studia na uniwersytetach niemieckich, stanowiących wówczas światowe epicentrum rewolucji w psychologii. To właśnie w laboratoriach Wilhelma Wundta (1832–1920) w Lipsku, Georga Eliasa Müllera (1850–1934) w Getyndze czy Carla Stumpfa (1848–1936) w Berlinie polscy adepci kształtowali warsztat badawczy oparty na eksperymencie i ugruntowanej metodologii³.

Stanisław Kobyłecki, urodzony w Warszawie w rodzinie ziemiańskiej, łączył nowoczesną edukację z klasyczną filozofią. Po ukończeniu gimnazjum w Warszawie, wstąpił do nowicjatu jezuitów, a następnie odbył siedmioletni kurs filozofii scholastycznej i teologii w placówkach w Tarnopolu i Krakowie. Równolegle, w latach 1890–1894, był studentem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie 21 lipca 1894 r. uzyskał absolutorium, a dnia 28 listopada 1895 r. uprawnienia do nauczania filozofii i matematyki oraz fizyki jako przedmiotu pobocznego w gimnazjach z językiem wykładowym polskim⁴. W tym samym roku praca doktorska Kobyłeckiego opublikowana została w prasie na łamach „Naszych Wiadomości”⁵. Dopiero po zdobyciu gruntownego wykształcenia w za-

1 Uniwersytet Warszawski, zamknięty przez władze carskie po powstaniu listopadowym i funkcjonujący później jako uniwersytet rosyjskojęzyczny, został otwarty ponownie jako polska uczelnia w listopadzie 1915 r. z inicjatywy niemieckich władz okupacyjnych. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. stał się największą i uczelnia w kraju. W dwudziestolecie międzywojennym przeżywał okres dynamicznego rozwoju.

2 T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej*. Wydanie nowe, Warszawa 2019, s. 230–246.

3 I. Dąbbska, *Kobyłecki Stanisław (1864–1939)*, PSB t. 13, s. 175; Stachowski R., *Historia polskiej myśli psychologicznej. Od Wundta do czasów najnowszych*, Warszawa, 2000.

4 *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18*, t. 3, red. K. Stopka, Kraków 2009, s.v. Kobyłecki Stanisław.

5 *Doktorat O. Kobyłeckiego*, „Nasze Wiadomości” 1905, nr 1, s. 562–563; C. Domański, *Awans i niestawa Edwina Katzenellenboga*, „Przegląd Psychologiczny” 2010, t. 53, nr 3, s. 292–293.

kresie nauk ścisłych, w latach 1901–1905 pogłębiał on swoje zainteresowanie naukami społecznymi, studiując w Lipsku (w latach 1901–1903) pod kierunkiem Wundta i Carla Heringa (1834–1918), w Getyndze (w roku akademickim 1904/05) u Müllera oraz we Fryburgu Bryzgowijskim u Johanna von Kriesa (1853–1928)⁶. Ta unikalna kombinacja scholastyki i psychologii doświadczalnej czyniła go postacią wyjątkową⁷.

Trajektorie edukacyjne Władysława Witwickiego i Stefana Baleya miały inny punkt wyjścia. Obaj byli wychowankami Uniwersytetu Lwowskiego i uczniami Kazimierza Twardowskiego (1866–1938), twórcy lwowsko-warszawskiej szkoły filozoficznej⁸, która kładąc nacisk na jasność myślenia i rygor logiczny, stworzyła podwaliny dla rozwoju polskiej psychologii jako nauki empirycznej⁹.

Witwicki, urodzony w Lubaczowie w rodzinie inteligenckiej (jego ojciec był urzędnikiem sądowym¹), po ukończeniu gimnazjum we Lwowie, podjął na tamtejszym uniwersytecie studia z zakresu filozofii, psychologii i nauk przyrodniczych (1896–1900)¹⁰. To właśnie pod wpływem Twardowskiego skoncentrował się jednak na psychologii. Podobnie jak Kobyłecki, swoją edukację uzupełnił na uczelniach zagranicznych – w Wiedniu i Lipsku, gdzie pracował w słynnym laboratorium Wundta¹¹. Tam też obydwaj uczeni mieli okazję poznać się osobiście.

Stefan Baley, urodzony w Borkach Wielkich koło Tarnopola w rodzinie nauczycielskiej o korzeniach ukraińskich, również był studentem filozofii i psychologii na Uniwersytecie Lwowskim (1903–1907). Jego ścieżka edukacji była jednak najbardziej interdyscyplinarna. Po uzyskaniu doktoratu z filozofii (1911 r.), podjął i ukończył studia medyczne (1917–1923), uzyskując drugi doktorat – nauk lekarskich, co skierowało jego zainteresowania w stronę psychopatologii. On także odbył studia uzupełniające za granicą, pracując w laboratorium Carla Stumpfa w Berlinie oraz studiując na Sorbonie¹².

Kobyłecki wyrastał zatem z tradycji teologiczno-filozoficznej, próbując połączyć ją z nowoczesną nauką. Witwicki i Baley byli natomiast wychowankami szkoły lwowsko-warszawskiej, która programowo dążyła do uczynienia z filozofii i nauk społecznych dyscyplin ścisłych i analitycznych. Ta różnica w punkcie wyjścia okazała się mieć fundamentalne znaczenie dla dalszych karier uczonych.

6 K. Michalski, *Z minionych lat (Stanisław Kobyłecki)*, „Przegląd Filozoficzny” 1946, r. 42, z. 1–4, s. 44–47.

7 A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1, A–G, Warszawa 1994, s.v. Baley Stefan (1885–1952).

8 Szkoła lwowsko-warszawska była formacją filozoficzną założoną przez Kazimierza Twardowskiego we Lwowie. Charakteryzowała się naciskiem na logikę, jasność języka i analizę pojęciową, sprzeciwiając się irracjonalizmowi i metafizyce spekulatywnej. Wywarła ogromny wpływ na rozwój logiki (tzw. polska szkoła logiki), filozofii analitycznej oraz nauk empirycznych, w tym psychologii w Polsce.

9 J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, Warszawa 1985, s. 297–308.

10 M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik Biograficzny Profesorów Uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022, s.v. Witwicki Władysław.

11 A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4, Warszawa 1998, s.v. Witwicki Władysław (1878–1948); Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia, sygn. 17/638/0/5/426 Akta dotyczące Władysława Witwickiego, Curriculum Vitae prof. W. Witwickiego, k. 428.

12 M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik Biograficzny Profesorów*, s.v. Baley Stefan; Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [MWRiOP], sygn. 2/14/0/6/1605 Baley Stefan – akta osobowe, 1927–1952, Curriculum Vitae prof. S. Baleya z dn. 28.01.1927 r., k. 35; Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW], sygn. M70, K-1471 Akta osobowe S. Baleya, Życiorys prof. S. Baleya z dn. 23.06.1950 r. [b.p.].

2. Habilitacja jako instytucjonalny próg rozwoju dalszej kariery naukowej

Proces habilitacji, czyli uzyskania uprawnień do prowadzenia wykładów uniwersyteckich, stanowił w Drugiej Rzeczypospolitej kluczowy moment w karierze naukowej, będąc formalnym i symbolicznym zwieńczeniem dorobku badacza. Porównanie przebiegu postępowań habilitacyjnych Kobyłeckiego i Witwickiego (Baley uzyskał profesurę w Warszawie bez wcześniejszej habilitacji na tej uczelni) jest niezwykle interesujące, gdyż demaskuje głębokie spory metodologiczne i pokoleniowe, toczące się w polskim środowisku naukowym.

2.1. Spór o habilitację Stanisława Kobyłeckiego

W grudniu 1905 r. Kobyłecki złożył na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego podanie o habilitację z psychologii. Jako główną rozprawę przedstawił pracę zatytułowaną *Postulaty psychologii doświadczalnej*. Dołączył do niej również swoją znakomitą dysertację doktorską, napisaną w Lipsku pod kierunkiem Wundta, *Über die Wahrnehmbarkeit plötzlicher Druckveränderungen* („O postrzeganiu nagłych zmian ciśnienia”)¹³, która była pracą *stricte* eksperymentalną. W jej wstępie autor pisał:

moim głównym celem w tych badaniach było zrozumienie uwarunkowań i cech psychologicznych procedur eksperymentalnych w ramach tej dziedziny. Najważniejsze pytanie, moim zdaniem, dotyczyło zależności uzyskanych wyników od różnych warunków eksperymentalnych, procedur i modyfikacji stosowanych w eksperymentach. Wierzę, że tylko poprzez odpowiedź na to pytanie możemy zbliżyć się do prawdziwego celu eksperymentów psychologicznych¹⁴,

co dowodziło jego wybitnego zmysłu metodologicznego. Postępowanie habilitacyjne Kobyłeckiego stało się jednak areną starcia różnych wizji nauki, reprezentowanych przez trzech recenzentów¹⁵.

Prof. Maurycy Straszewski (1848–1921)¹⁶, przedstawiciel starszego pokolenia filozofów, historyk filozofii o ugruntowanej pozycji, wystawił recenzję miazdzącą. Uznał on pracę habilitacyjną *Postulaty psychologii doświadczalnej* za tekst „publicystyczny i programowy”, pozbawiony oryginalnych badań i niespełniający wymogów formalnych. Mimo że docenił wartość lipskiej dysertacji Kobyłeckiego, jego ostateczna konkluzja była jednoznacznie negatywna. Domagał się przedstawienia innej, obszernej pracy badawczej¹⁷.

13 Funkcjonowała ona w dwóch formach: jako artykuł w wundtowskim periodyku: S. Kobyłecki, *Über die Wahrnehmbarkeit plötzlicher Druckveränderungen*, „Psychologische Studien”, t. 2, 1906, s. 219–304 oraz jako separata: idem, *Über die Wahrnehmbarkeit plötzlicher Druckveränderungen*, Leipzig 1905.

14 Ibidem, s. 3.

15 Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [AUJ], Wydział Filozoficzny II [WF II], sygn. 121 Akta w sprawie habilitacji dra Stanisława Kobyłeckiego, 1905–1906, [Opinie profesorów S. Zaręby, M. Staszewskiego, S. Pawlikowskiego i T. Grabowskiego dotyczące habilitacji prof. Kobyłeckiego], [b.p.].

16 Maurycy Straszewski, – profesor filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim, przedstawiciel myśli pozytywistycznej, jednocześnie sceptyczny wobec psychologii eksperymentalnej jako samodzielnej dyscypliny, którą postrzegał jako część filozofii. Jego negatywna recenzja pracy Kobyłeckiego była kluczowa dla zablokowania habilitacji uczonego.

17 AUJ, WF II, sygn. 121, [Opinia profesora M. Staszewskiego w sprawie habilitacji prof. Kobyłeckiego], [b.p.].

Całkowicie odmienne stanowisko zajął ks. prof. Stefan Pawlicki (1839–1916), który uznał prace Kobyleckiego za posiadające „wartość niepospolitą” i w pełni wystarczające do otwarcia przewodu habilitacyjnego. Trzeci recenzent, wybitny matematyk prof. Stanisław Zaremba (1863–1942), przedstawił najbardziej wnikliwą analizę. Co prawda polemizował z Kobyleckim na gruncie filozoficznym, kwestionując jego postulat całkowitego oddzielenia psychologii od filozofii, jednak niezwykle wysoko ocenił zarówno rygor metodologiczny, jak i wartość eksperymentalną dysertacji. Zarekomendował dopuszczenie kandydata do dalszych etapów habilitacji, widząc w nim „dobry dla Wydziału naszego nabytek”¹⁸.

Mimo dwóch pozytywnych opinii, decydujący okazał się sprzeciw wpływowego Straszewskiego. Sprawa utknęła w martwym punkcie na ponad pięć lat, a ostatecznym świadectwem rezygnacji uczonego ze starań w tym zakresie jest jego list z czerwca 1911 r., w którym prosił dziekana o zwrot złożonych dokumentów.

Należy jednak zaznaczyć, że ówczesny Uniwersytet Jagielloński nie był zamknięty wobec nowego modelu uprawiania nauki, czego potwierdzenie stanowi działająca tam od 1903 r. Pracownia Psychologii Doświadczalnej kierowana przez Władysława Heinricha (1869–1957)¹⁹. W kontekście niepowodzenia Kobyleckiego warto również wspomnieć o wyjeździe uczonego do USA jesienią 1906 r.²⁰, podczas którego zwiedzał on najważniejsze amerykańskie uniwersytety. Mogło to przełożyć się na niedopilnowanie formalności związanych z procedurą habilitacyjną w kraju.

2.2. Droga Władysława Witwickiego we Lwowie

Proces habilitacyjny Witwickiego na Uniwersytecie Lwowskim w 1904 r. przebiegł znacznie sprawniej. Uczony habilitował się na podstawie pracy *Analiza psychologiczna objawów woli*, stanowiącej kontynuację jego wcześniejszych rozważań zawartych w dysertacji doktorskiej. Witwicki był jednym z najzdolniejszych uczniów Twardowskiego, a jego starania o nadanie wspomnianego stopnia naukowego wpisywały się w szerszy projekt budowy silnego ośrodka filozoficzno-psychologicznego we Lwowie, przyjęte zostały zatem bez sprzeciwów²¹.

Dokumenty archiwalne wskazują na standardową procedurę, obejmującą m.in. weryfikację „obywatelskiego i moralnego sprawowania się” kandydata przez dyrekcję policji. Jednak w przeciwieństwie do sprawy Kobyleckiego, w przypadku Witwickiego nie doszło do merytorycznego sporu o kształt nowej dyscypliny. Jego praca, wyrastająca na gruncie szkoły Twardowskiego, była postrzegana jako naturalny i pożądany kierunek rozwoju polskiej nauki. Po uzyskaniu habilitacji Witwicki, prowadził w latach 1905–1919 zajęcia zlecone na Wydziale Filozoficznym UL, łącząc pracę na uczelni z nauczaniem w lwowskich gimnazjach²².

18 AUJ, Wydział Filozoficzny II, sygn. 121, [Opinia profesora S. Zaręby w sprawie habilitacji prof. Kobyleckiego], [b.p.].

19 T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej*, s. 121–136.

20 „Wielebny o. Kobylecki, który niedawno przybył do tego kraju, jest profesorem psychologii w Krakowie. Celem jego wizyty jest zbadanie metod psychologii amerykańskiej. Zamierza on odwiedzić najważniejsze uczelnie w kraju. Według wszelkiego prawdopodobieństwa o. Kobylecki pozostanie w Ameryce przez około rok”, *Rev. Stanislaus Kobylecki, SJ, Will Visit American Colleges*, „The Boston Globe” 01.10.1907, s. 11.

21 AGAD, C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia, sygn. 17/638/0/5/426, Curriculum Vitae prof. W. Witwickiego, k. 426–429.

22 Ibidem, k. 428–429.

3. Warszawa nową stolicą polskiej psychologii

Prawdziwym przełomem w karierach zarówno Witwickiego, jak i Baley'a było odrodzenie się polskojęzycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Reaktywowana w 1915 r. uczelnia, funkcjonująca po 1918 r. jako najważniejszy uniwersytet niepodległego państwa, stała się symbolem nowoczesności i aspiracji narodowościowych. W przeciwieństwie do Lwowa, który po I wojnie światowej znalazł się w nowej, złożonej rzeczywistości politycznej, oraz Krakowa, z jego silną tradycją, Warszawa była miejscem, gdzie wiele struktur tworzone od podstaw. To dawało niepowtarzalną szansę rozwoju nowym dyscyplinom i ambitnym uczynom²³.

3.1. Władysław Witwicki i Katedra Psychologii Eksperymentalnej

W kwietniu 1919 r. Witwicki został mianowany profesorem nadzwyczajnym UW, a już 22 października 1920 r. profesorem zwyczajnym. Objął Katedrę Psychologii na Wydziale Filozoficznym, którą kierował aż do wybuchu wojny. Było to wydarzenie o fundamentalnym znaczeniu. Po raz pierwszy w Polsce psychologia zyskała status samodzielnej dyscypliny naukowej, a jej kierunek wyznaczał czołowy przedstawiciel nowej generacji badaczy²⁴.

Jednym z pierwszych i najważniejszych zadań, jakich podjął się Witwicki, była organizacja Pracowni Psychologii Eksperymentalnej. Wzorując się na laboratorium Wundta, które poznał podczas studiów w Lipsku, stworzył od podstaw nowoczesny warsztat badawczy. Pracownia ta stała się miejscem, gdzie przeprowadzano pionierskie eksperymenty i kształciła się nowa kadra psychologów²⁵.

Działalność dydaktyczna Witwickiego cieszyła się ogromną popularnością. Jego wykłady, słynące z klarowności, logiki i błyskotliwego humoru, przyciągały tłumy studentów (nie tylko z filozofii i psychologii). Wypromował wielu doktorów i na dekady zdefiniował kanon wiedzy psychologicznej w Polsce, przede wszystkim za sprawą swojego dwutomowego podręcznika *Psychologia* (Lwów 1925). Jego kariera na Uniwersytecie Warszawskim to modelowy przykład sukcesu, wynikającego ze zbiegu talentu i determinacji jednostki z przychylnym klimatem instytucjonalnym i okolicznościami historycznymi. Co ciekawe, uczony był także utalentowanym artystą–tworzył akwarele, akwaforty, rzeźby i projektował okładki książek²⁶.

3.2. Stefan Baley – prekursor psychologii wychowawczej

Kariera Baley'a na Uniwersytecie Warszawskim rozpoczęła się nieco później, ale jej znaczenie było równie doniosłe. 16 października 1928 r., powołany został na kierownika Katedry Psychologii Wychowawczej, a 17 października 1934 r. mianowany profesorem zwyczajnym²⁷. Jego kandydatura, napotkała pewne trudności w środowisku lwowskim z powodu rusińskiego (ukraińskiego) pochodzenia, co nie stanowiło problemu w Warsza-

23 T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/1916–1934/1935. Kronika*, Warszawa 1936, s. 7–27.

24 T. Rzepa, *Psychologia Władysława Witwickiego*, Poznań, 1991, s. 235; T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski*, s. 281; P. Majewski, *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 71.

25 A. Nowicki, *Witwicki*, Warszawa 1982, s. 16.

26 T. Rzepa, *Psychologia Władysława Witwickiego*, s. 125.

27 M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik Biograficzny Profesorów*, s.v. Baley Stefan.

wie. Zyskał silne poparcie czołowych uczonych, w tym Władysława Witwickiego, Stefana Błachowskiego (1889–1962) i swojego dawnego mistrza, Kazimierza Twardowskiego, którzy w swoich opiniach²⁸ podkreślali jego wybitne kwalifikacje i oryginalność badawczą²⁹.

Powołanie Baleya i utworzenie dla niego osobnej katedry świadczyło o dojrzałości i sile warszawskiego środowiska naukowego. Psychologia nie była już tylko dyscypliną eksperymentalną, ale zaczęła rozwijać swoje gałęzie pedagogiczne. Baley, z podwójnym wykształceniem – filozoficznym i medycznym – oraz doświadczeniem w pracy z młodzieżą, był idealnym kandydatem do kontynuowania tej wizji³⁰.

Podobnie jak Witwicki, zorganizował od podstaw swój Zakład Psychologii Wychowawczej. Jego działalność naukowa była niezwykle intensywna. Publikował fundamentalne dla polskiej pedagogiki i psychologii prace, takie jak *Psychologia wieku dojrzewania* (Lwów, Warszawa 1930) czy *Psychologia wychowawcza w zarysie* (Lwów, Warszawa 1938). Prowadził nowatorskie badania, angażując w nie swoich studentów oraz aktywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym. Był również założycielem i redaktorem „Polskiego Archiwum Psychologii”, czołowego czasopisma polskiego środowiska psychologicznego oraz dyrektorem Instytutu Pedagogicznego Związku Nauczycielstwa Polskiego (od 1936 r.)³¹.

Zarówno Witwicki, jak i Baley, w pełni wykorzystali szansę, którą dała im stolica. Ich działalność organizacyjna, dydaktyczna i naukowa sprawiła, że w ciągu zaledwie dekady Uniwersytet Warszawski stał się najsilniejszym i najnowocześniejszym ośrodkiem psychologicznym w kraju.

3.3 Stanisław Kobylecki i Katedra Psychologii na Uniwersytecie Warszawskim

Po nieudanej próbie uzyskania habilitacji na Uniwersytecie Jagiellońskim, zakończonej wycofaniem wniosku, wydawało się, że kariera akademicka Stanisława Kobyleckiego została definitywnie zahamowana, jednak odrodzony po latach zaborów Uniwersytet Warszawski stał się miejscem, w którym jego potencjał naukowy został w pełni doceniony. Działalność Kobyleckiego na tej uczelni stanowi fascynujący epilog jego wyboistej drogi naukowej, prowadząc otwartości warszawskiego środowiska na nowe prądy i nurty w psychologii.

Współpraca uczonego z uniwersytetem rozpoczęła się w maju 1918 r., kiedy to rozpoczął wykłady z psychologii na Wydziale Teologicznym. Awansował bardzo szybko. Już w kwietniu 1919 r. pełnił funkcję zastępcy profesora filozofii chrześcijańskiej, by ostatecznie 2 października 1919 r. otrzymać nominację na profesora nadzwyczajnego i objąć nowo utworzoną Katedrę Psychologii. Kierował nią nieprzerwanie przez dekadę, aż do momentu przejścia na emeryturę³².

28 Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich (Dz.U. 1920, Nr 72, poz. 494) określała, że powołana przez władze uniwersytetu komisja rozpatrująca poszczególne kandydatury zobowiązana jest do wystosowania próśb o opinię na temat kandydata do wszystkich profesorów polskich uczelni akademickich wykładających ten sam przedmiot.

29 AAN, MWRIOP, sygn. 2/14/0/6/1605 Baley Stefan – akta osobowe, Opinia prof. K. Twardowskiego o kandydatkach na nadzwyczajną Katedrę Psychologii Wychowawczej z dn. 30.05.1926 r., Lwów, k. 34.

30 AUW, sygn. M70, K-1471, Życiorys prof. S. Baleya z dn. 30.06.1950 r., [b.p.]

31 AUW, sygn. M70, K-1471, Bibliografia prac S. Baleya, [b.p.]; AAN, MWRIOP, sygn. 2/14/0/6/1605, Pismo S. Baleya do Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie z dn. 22.06.1936 r., k. 17.

32 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie [AAW], sygn. S. 24.1 Spuścizna Stanisława Kobyleckiego, Curriculum Vitae dra Stanisława Kobyleckiego, k. 1–2.

W okresie swojej profesury Kobylecki aktywnie angażował się w życie akademickie, pełniąc na uczelni zarówno funkcje dydaktyczne, jak i organizacyjne. Przez cały ten czas był kierownikiem przyporządkowanego do katedry Seminarium (Zakładu) Psychologicznego. Posiadane kompetencje i autorytet sprawiły, że powierzono mu również tymczasowe kierownictwo nad Seminarium Filozofii Scholastycznej oraz Seminarium Historii Filozofii Chrześcijańskiej. Program prowadzonych przez niego zajęć dydaktycznych odzwierciedlał szerokie spektrum jego zainteresowań, obejmując takie przedmioty jak psychologia ogólna (w roku akademickim 1921/1922), metafizyka specjalna oraz historia filozofii scholastycznej (1922/1923). Dowodem zaufania, jakim profesor cieszył się w środowisku uniwersyteckim, był wybór na funkcję dziekana Wydziału Teologii Katolickiej w roku akademickim 1925/1926 oraz prodziekana w kolejnym roku³³.

Chociaż najważniejsze prace Kobyleckiego, w tym głośna rozprawa doktorska z Lipska oraz *Postulaty psychologii doświadczalnej*, powstały przed objęciem katedry w Warszawie, jego aktywność naukowa nie ustała. Dorobek uczonego obejmuje łącznie około 50 publikacji, z których wiele ukazało się na łamach jezuickiego „Przeglądu Powszechnego”. Co istotne, nawet po przejściu na emeryturę pozostał aktywnym członkiem międzynarodowej społeczności naukowej. Potwierdzeniem tego jest jego czynny udział i wygłoszenie referatów na prestiżowych międzynarodowych kongresach filozoficznych w Pradze (1934 r.) oraz w Paryżu (1935 r.). Działalność Stanisława Kobyleckiego na Uniwersytecie Warszawskim stanowi zatem nie tylko osobisty triumf uczonego, który po latach doczekał się uznania, lecz także świadectwo otwartości stołecznej uczelni w okresie Drugiej Rzeczypospolitej³⁴.

4. Dziedzictwo intelektualne uczonych

Spuścizna trzech uczonych, choć osadzona we wspólnym nurcie rodzącej się psychologii doświadczalnej, wykazuje znaczące różnice, odzwierciedlające ich indywidualne zainteresowania i ścieżki kariery.

Dorobek Witwickiego jest niezwykle wszechstronny, wykraczający daleko poza ramy psychologii. W tej dziedzinie jego głównym osiągnięciem, oprócz podręcznika *Psychologia*, było sformułowanie oryginalnej teorii uczuć, znanej jako kratyzm³⁵. Prace uczonego, pisane w duchu szkoły lwowsko-warszawskiej, cechowała metodologiczna precyzja i jasność wywodu. Jednak równie doniosłym, jeśli nie większym, dziełem jego życia był monumentalny przekład niemal wszystkich dialogów Platona na język polski. Tłumaczenia, opatrzone wnikliwymi komentarzami, do dziś uznawane są za kanoniczne i stanowią nie-dościgniony wzór połączenia wierności myśli filologicznej z głębią interpretacji. Witwicki był również aktywny jako teoretyk sztuki, etyk i historyk filozofii, co czyni go jednym z najbardziej wszechstronnych polskich humanistów XX w.³⁶

Baley z kolei poświęcił się niemal całkowicie tworzeniu podstaw naukowych dla psychologii stosowanej, przede wszystkim wychowawczej i rozwojowej. Jego prace, oparte

33 I. Dąbska, *Kobylecki Stanisław*, s. 175–176.

34 Ibidem.

35 Opisowała ona dążenie do uzyskania przewagi i poczucia mocy jako jeden z fundamentalnych mechanizmów motywacyjnych człowieka.

36 T. Rzepa, *Psychologia Władysława Witwickiego*, s. 68, 74–77; A. Nowicki, *Witwicki*, s. 121–145.

na szeroko zakrojonych badaniach ankietowych, analizie dokumentów osobistych (pamiętników, listów) oraz na testach, miały charakter pionierski. Wprowadził on także na grunt polskiej nauki nowoczesne metody obserwacji i analizy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży. Jego interdyscyplinarne podejście, łączące perspektywę psychologiczną, pedagogiczną i medyczną, pozwoliło mu na stworzenie całościowego obrazu rozwoju człowieka. W przeciwieństwie do bardziej filozoficznie zorientowanego Witwickiego Baley był badaczem o zacięciu praktycznym, dążącym do tego, by psychologia służyła rozwiązywaniu konkretnych problemów wychowawczych i społecznych³⁷.

Działalność naukowa Kobyłeckiego spowolniona została przez niepowodzenie habilitacyjne. Jego udokumentowany dorobek koncentruje się na dwóch głównych pracach: rozprawie habilitacyjnej *Postulaty psychologii doświadczalnej* (1906 r.) oraz dysertacji doktorskiej *O postrzeganiu nagłych zmian ciśnienia* (1905 r.). Pierwsza z nich stanowiła manifest metodologiczny, w którym argumentował za koniecznością oddzielenia psychologii od metafizyki i oparcia jej na gruncie empirycznym. Druga była precyzyjnym studium eksperymentalnym z zakresu psychofizyki. Po niepowodzeniu odniesionym w Krakowie, również znalazł on swoje miejsce na odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim. Jego kariera, choć może mniej spektakularna niż Witwickiego czy Baleya, stanowi interesujące zwieńczenie wyboistej drogi naukowej³⁸.

5. Losy wojenne i powojenne

Wybuch II wojny światowej dramatycznie przerwał działalność akademicką uczonych. Wszyscy trzej profesorowie zaangażowali się w tajne nauczanie. Witwicki pozostał w swoim domu w Konstancinie pod Warszawą i tam prowadził konspiracyjne zajęcia. Po wojnie wrócił na katedrę na Uniwersytecie Warszawskim, ale z powodu choroby prowadził seminaryjaria w domu. Na emeryturę przeszedł niedługo przed śmiercią, w 1948 r.³⁹

Baley w trakcie wojny przebywał w stolicy. Pracował jako lekarz i wykładał na tajnym uniwersytecie. Po Powstaniu Warszawskim trafił do obozu w Pruszkowie, skąd zbiegł. Wiosną 1945 r. wrócił do Warszawy i z powrotem objął swoją katedrę na UW. Wykładał także na Uniwersytecie Łódzkim. Zmarł w 1952 r.⁴⁰

Kobyłecki po przejściu na emeryturę w 1929 r. zamieszkał w domu zakonnym jezuitów, a następnie przeniósł się do Warszawy⁴¹. Zajął się przede wszystkim porządkowaniem swoich prac z zakresu logiki i psychologii. Więcej czasu poświęcał także obowiązkowi religijnym i duszpasterskim. Zmarł 1 listopada 1939 r. w rezydencji przy ul. Rakowieckiej w Warszawie⁴².

37 J. Jagiela, *Stefan Baley – Przeciw instrumentalizacji psychologii*, „Psychiatria Polska” 2017, nr 51 (3), s. 595–605; C. Partacz, *Profesor Stefan Baley (1885–1952) – życie i działalność*, „Res Gestae” 2016, nr 2, s. 68–80; AUW, sygn. M70, K-1471, Bibliografia prac S. Baleya, [b.p.].

38 AUJ, WF II, sygn. 121, Curriculum Vitae prof. S. Kobyłeckiego z dn. 6.12.1905 r., [b.p.]; I. Dąbska, *Kobyłecki Stanisław*, s. 175–176.

39 A. Nowicki, *Witwicki*, Warszawa 1982, s. 18–19.

40 AUW, sygn. M70, K-1471, Ankieta personalna z dn. 24.06.1950 r., [b.p.] ; Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego [AUL], sygn. 73 Akta osobowe pracowników, Pismo Ministerstwa Oświaty z dnia 21 września 1945 r. [b.p.].

41 I. Dąbska, *Kobyłecki Stanisław*, s. 176.

42 AAW, Księgi metrykalne parafii rzymskokatolickiej Św. Aleksandra w Warszawie, Akta Zmarłych, 1939 r., nr aktu 675.

Zakończenie

Zestawienie biografii Władysława Witwickiego, Stefana Baleya i Stanisława Kobyłeckiego prowadzi do kilku istotnych wniosków na temat kondycji i kierunków rozwoju polskiej nauki w pierwszej połowie XX w. Losy tych trzech uczonych pokazują, że sukces w świecie akademickim był wypadkową nie tylko talentu, pracowitości i znakomitego wykształcenia, lecz również zdolności do wpisania się w dominujące w danym okresie nurty intelektualne.

Nieudana próba habilitacji Kobyłeckiego na Uniwersytecie Jagiellońskim symbolizuje opór części polskiego środowiska naukowego wobec nowych, empirycznych metod wykorzystywanych w naukach społecznych. Jego przypadek ilustruje sposób w jak konserwatyzm i osobiste animozje mogą zahamować karierę wybitnego badacza i spowolnić rozwój całej dyscypliny w danym ośrodku.

Z kolei Witwicki i Baley w pełni wykorzystali historyczną szansę, jaką stworzyło odrodzenie państwa polskiego i reaktywacja Uniwersytetu Warszawskiego. Ich kariery dowodzą, że powstała w stolicy uczelnia stała się w dwudziestolecie międzywojennym prawdziwym centrum modernizacji polskich nauk społecznych. Otwartość na nowe idee, wsparcie dla pionierskich badań i gotowość do tworzenia nowych struktur instytucjonalnych (katedr, zakładów, laboratoriów) sprawiły, że to właśnie w Warszawie, psychologia mogła rozkwitnąć jako nowoczesna dyscyplina akademicka.

Dziedzictwo Witwickiego i Baleya, wpisane w szerszy fenomen szkoły lwowsko-warszawskiej, na trwałe ukształtowało polską psychologię, pedagogikę i filozofię. Ich praca, zarówno naukowa, jak i organizacyjna, jest świadectwem dynamizmu i potencjału intelektualnego elit Drugiej Rzeczypospolitej. Historia Kobyłeckiego pozostaje natomiast przypomnieniem, że droga do nowoczesności nie zawsze jest prosta, a postęp w nauce zależy nie tylko od błyskotliwości idei, ale także od otwartości środowiska naukowego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [MWRiOP], sygn. 2/14/0/6/1605 Baley Stefan – akta osobowe, 1927–1952.

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie [AAW]:

- sygn. S. 24.1 Spuścizna Stanisława Kobyłeckiego;
- Księgi metrykalne parafii rzymskokatolickiej św. Aleksandra w Warszawie, Akta zgonów, 1939 r., nr aktu 675.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia, sygn. 17/638/0/5/426 Akta dotyczące Władysława Witwickiego.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [AUJ], Wydział Filozoficzny II [WF II], sygn. 121 Akta w sprawie habilitacji dra Stanisława Kobyłeckiego, 1905–1906.

Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego [AUŁ], sygn. 73 Akta osobowe pracowników.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW], sygn. M70, K 1-471 Akta osobowe S. Baleya.

Źródła drukowane

Doktorat O. Kobyleckiego, „Nasze Wiadomości” 1905, nr 1, s. 562–563.

Dz.U. 1920, Nr 72, poz. 494, Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich.

Kobylecki S., *Über die Wahrnehmbarkeit plötzlicher Druckveränderungen*, Leipzig 1905.

Kobylecki S., *Über die Wahrnehmbarkeit plötzlicher Druckveränderungen*, „Psychologische Studien” 1906, t. 2, s. 219–304.

Rev. Stanislaus Kobylecki, SJ, *Will Visit American Colleges*, „The Boston Globe” 1.10.1907, s. 11.

Literatura przedmiotu

Corpus studiosorum Universitatis Iagiellonicae 1850/51–1917/18, t. 3, red. K. Stopka, Kraków 2009.

Dąbmska I., Kobylecki Stanisław (1864–1939), PSB t. 13, s. 175–176.

Domański C.W., *Awans i niestawa Edwina Katzenellenboga*, „Przegląd Psychologiczny” 2010, t. 53, nr 3, s. 273–298.

Jagiela J., *Stefan Baley – Przeciw instrumentalizacji psychologii*, „Psychiatria Polska” 2017, t. 51, nr 3, s. 579–587, DOI 10.12740/PP/62238.

Majewski P., *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 51–295.

Manteuffel T., *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/1916–1934/1935. Kronika*, Warszawa 1936.

Michalski K., *Z minionych lat. (Stanisław Kobylecki)*, „Przegląd Filozoficzny” 1946, r. 42, z. 1–4, s. 44–47.

Nowicki A., *Witwicki*, Warszawa 1982.

Partacz C., *Profesor Stefan Baley (1885–1952) – życie i działalność*, „Res Gestae” 2016, nr 2, s. 182–204.

Przeniosło M., *Przeniosło M., Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022.

Rzepa T., *Psychologia Władysława Witwickiego*, Poznań 1991.

Rzepa T., Dobroczyński B., *Historia polskiej myśli psychologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2019.

Stachowski R., *Historia współczesnej myśli psychologicznej. Od Wundta do czasów najnowszych*, Warszawa 2000.

Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1, A–G, Warszawa 1994.

Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4, S–Ż, Warszawa 1998.

Woleński J., *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, Warszawa 1985.

mgr **Sara Kosno** – doktorantka na kierunku historia w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Przygotowuje pracę doktorską na temat profesorów pedagogiki i psychologii zatrudnionych na uniwersytetach w Drugiej Rzeczypospolitej. Jej zainteresowania naukowe obejmują historię nauki, polskich pedagogów i psychologów w XX w., społeczność żydowską w Polsce w XX w.

e-mail: sara.terelak@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 11 października 2025

Data przyjęcia do druku: 19 stycznia 2026